

δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρούσα ὀλοκληρωτικά, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται γιὰ μιὰ παράσταση ποὺ θὰ προσφερόταν ἢ ἴδια στὸν ἑαυτὸ της ὡς θέαμα. Μέσα στὸ βάθος ποὺ διασχίζει τὸν μουσαμά, ποὺ τὸν σιάβει πλασματικά καὶ τὸν προβάλλει μπροστὰ στὸν ἑαυτὸ του, ἡ καθαρὴ εὐτυχία τῆς εἰκόνας δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ παρουσιάσει μέσα σὲ πλήρες φῶς τὸν τεχνίτη ποὺ ἀπεικονίζει καὶ τὸν ἡγεμόνα ποὺ ἀπεικονίζεται.

Ἴσως νὰ ὑπάρχει σὲ αὐτὸν τὸν πίνακα τοῦ Velasquez κάτι σὰν τὴν παράσταση τῆς κλασσικῆς παράστασης καὶ τὸν ὄρισμὸ τοῦ χώρου ποὺ διανοίγει. Ὄντως, ἐδῶ καταγίνεται νὰ παρασταθεῖ ἢ ἴδια σὲ ὅλα της τὰ στοιχεῖα, μὲ τίς εἰκόνες της, τὰ βλέμματα στὰ ὁποῖα προσφέρεται, τὰ πρόσωπα ποὺ καθιστᾶ ὁρατά, τίς χειρονομίες ποὺ τὴν γεννοῦν. Ἀλλὰ ἐδῶ, μέσα σὲ αὐτὴ τὴ διασπορά ποὺ περισυλλέγεται καὶ ταυτόχρονα ἐκθέτει, ἀπὸ παντοῦ ὑποβάλλεται ἐπιτακτικὰ ἓνα οὐσιῶδες κενό: ἡ ἀναγκαῖα ἐξαφάνιση ἐκείνου ποὺ τὴ θεμελιώνει — ἐκείνου στὸν ὁποῖο ὁμοιάζει καὶ ἐκείνου ποὺ στὰ μάτια του δὲν εἶναι παρὰ ὁμοιότητα. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ὑποκείμενο — ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο — ἔχει ὑποσκειῖ ἐκλειψη. Καὶ ἐλευθερωμένη ἐπιτέλους ἀπὸ τὴ σχέση ποὺ τὴν καθήλωνε, ἡ παράσταση μπορεῖ νὰ δοθεῖ ὡς καθαρὴ παράσταση.

II. Η ΠΡΟΖΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

I. ΟΙ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΠΡΟΣΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ

Ἴσαμε τὰ τέλη τοῦ δέκατου ἔκτου αἰώνα ἡ ὁμοιότητα ἔπαιξε θεμελιώδη ρόλο μέσα στὴ γνώση τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ μέγαλο μέρος αὐτὴ καθοδήγησε τὴν ἐξήγηση καὶ τὴν ἐρμηνεία τῶν κειμένων: αὐτὴ ὀργάνωσε τὸ παιχνίδι τῶν συμβόλων, ἐπέτρεψε τὴ γνώση τῶν ὁρατῶν καὶ ἀόρατων πραγμάτων, διηύθυνε τὴν τέχνη τῆς ἀναπαράστασής τους. Ὁ κόσμος περιελισσόταν: ἡ γῆ ἐπαναλάμβανε τὸν οὐρανό, τὰ πρόσωπα καθρεφτίζονταν στὰ ἄστρα, καὶ τὸ φυτὸ ἔκρυβε μέσα στὰ κοτσάνια του τὰ μυστικά ποὺ θὰ ὑπηρετοῦσαν τὸν ἄνθρωπο. Ἡ ζωγραφικὴ ἐπιδιδόταν στὴ μίμηση τοῦ χώρου. Καὶ ἡ παράσταση — γιορτὴ ἢ γνώση — δινόταν σὰν ἐπανάληψη: εἴτε ὡς θέατρο τῆς ζωῆς, εἴτε ὡς καθρέφτης τοῦ κόσμου, ἐδῶ βρισκόταν ὁ τίτλος κάθε γλώσσας, ὁ τρόπος της νὰ ἀναγγέλλεται καὶ νὰ διατυπώνει τὸ δικαίωμά της νὰ μιλήσει.

Πρέπει νὰ σταθοῦμε λίγο σὲ αὐτὴ τὴ χρονικὴ στιγμή ὅπου ἡ ὁμοιότητα θὰ διακόψει τὸ δεσμὸ της μὲ τὴ γνώση καί, τουλάχιστον κατὰ ἓνα μέρος, θὰ ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα τῆς γνώσης. Ἄραγε πῶς ἐξελάμβαναν τὴν ὁμοιότητα στὰ τέλη τοῦ δέκατου ἔκτου αἰώνα, στίς ἀρχὲς ἀκόμα τοῦ δέκατου ἔβδομου; Πῶς μποροῦσε αὐτὴ νὰ ὀργανώνει τίς μορφές τῆς γνώσης; Καὶ ἂν ἀληθεύει ὅτι τὰ πράγματα ποὺ ἔμοιαζαν μεταξύ τους ἦσαν ἀπειράριθμα, μποροῦμε τουλάχιστον νὰ ὀρίσουμε τίς μορφές, σύμφωνα μὲ τίς ὁποῖες μποροῦσε νὰ συμβεῖ νὰ μοιάζουν τὰ μὲν μὲ τὰ δέ;

Τὸ σημαντικὸ ὑφάδι τῆς ὁμοιότητος κατὰ τὸν δέκατο ἔκτο αἰώνα εἶναι πολὺ πλούσιο: *Amicitia*, *Aequalitas* (*contractus*,

consensus, matrimonium, societas, pax και *similia*), *Consonantia, Concertus, Continuum, Paritas, Proportio, Similitudo, Conjunctio, Copula*.¹ Και υπάρχουν ακόμα πολλές άλλες έννοιες που αλληλοδιασταυρώνονται, αλληλοκαλύπτονται, αλληλοενισχύονται και αλληλοπεριορίζονται στην επιφάνεια της σκέψης. Είναι αρκετό για την ώρα να υποδείξουμε τις κύριες μορφές που επιτάσσουν τις άρθρώσεις τους στη γνώση της ομοιότητας. Υπάρχουν τέσσερις που όπωςσδήποτε είναι ουσιαστικές.

Ἀρχικά ἡ *convenientia*. Μὲ αὐτὴ τὴ λέξη εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ γειτνίαση τῶν τόπων δηλώνεται πῶς ἔντονα ἀπ' ὅ,τι μὲ τὴν προσομοίότητα. «Σύμφωνα» εἶναι τὰ πράγματα πού, συμπλησιάζοντας, ταιριάζουν· ἀγγίζονται μὲ τις ἄκρες τους, τὰ κρόσια τους ἀνακατεύονται, τὸ ἄκρο τοῦ ἑνὸς ὑποδηλώνει τὴν ἀρχὴ τοῦ ἄλλου. Ἔτσι μεταδίδεται ἡ κίνηση, οἱ ἐπιδράσεις καὶ τὰ πάθη, ἐπίσης καὶ οἱ ιδιότητες. Ἔτσι σὲ αὐτὸν τὸν γιγλυμὸ τῶν πραγμάτων ἐμφανίζεται μιὰ ομοιότητα. Ἀπαξ καὶ δοκιμάσουμε νὰ τὴν ξεχωρίσουμε γίνεται διπλή: ομοιότητα τοῦ χώρου, τοῦ τόπου ὅπου ἡ φύση τοποθέτησε τὰ δύο πράγματα, συνεπῶς προσομοίότητα τῶν ιδιοτήτων· γιατί σὲ αὐτὸ τὸ φυσικὸ περιέχον πού εἶναι ὁ κόσμος, ἡ γειτνίαση δὲν εἶναι μιὰ ἐξωτερικὴ σχέση ἀνάμεσα στὰ πράγματα, ἀλλὰ τὸ σημεῖο μιᾶς τουλάχιστον σκοτεινῆς συγγένειας. Κατόπιν ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐπαφὴ γεννιοῦνται ἐξ ἀνταλλαγῆς νέες ομοιότητες· ἐπιβάλλεται ἕνας κοινὸς τρόπος ζωῆς· στὴν προσομοίότητα ὡς σκοτεινὴ αἰτία γειτνίασης ὑπερεπιτίθεται μιὰ ομοιότητα πού εἶναι τὸ ὁρατὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐγγύτητας. Γιὰ παράδειγμα ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα εἶναι δύο φορὲς σύμφωνα: χρειάστηκε τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα γιὰ νὰ καταστήσει τὴν ψυχὴ χονδροειδῆ, βαρεῖα καὶ γήινη, ὥστε ὁ Θεὸς νὰ τὴν τοποθετήσῃ στὴν πῶς κενὴ θέση τῆς ὕλης. Ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴ γειτνίαση ἡ ψυχὴ δέχεται τὶς κινήσεις τοῦ σώματος καὶ ἐξομοιώνεται μὲ αὐτό, ἐνῶ «τὸ σῶμα ἀλλοιώνεται καὶ διαφθείρεται ἀπὸ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς». ² Μέσα στὴν πλατεῖα σύνταξιν τοῦ κόσμου, τὰ διάφορα ὄντα προσαρμόζονται μετα-

1. P. Grégoire, *Syntaxeon artis mirabilis*, Κολοῖα, 1613, σ. 28.
2. G. Porta, *La Physionomie humaine*, γαλλ. μτφ., 1655, σ. 1.

ξὺ τους· τὸ φυτὸ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ ζῶο, ἡ γῆ μὲ τὴ θάλασσα, ὁ ἄνθρωπος μὲ ὅλα, ὅσα τὸν περιβάλλουν. Ἡ ομοιότητα ἐπιβάλλει γειτνιάσεις πού μὲ τὴ σειρά τους ἐξασφαλίζουν ομοιότητες. Ὁ τόπος καὶ ἡ προσομοίωση περιπλέκονται: βλέπουμε βρύα νὰ φυτρώνουν στὶς ράχες τῶν κοχυλιῶν, φυτὰ στὰ κέρατα τῶν ἐλαφιῶν, χνούδι σὰν χλόη στὰ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων· καὶ τὸ ἀλλόκοτο ζῶοφυτο παραθέτει, ἀναμειγνύοντάς τες, τὶς ιδιότητες πού τὸ καθιστοῦν ὁμοιο τόσο μὲ τὸ φυτὸ ὅσο καὶ μὲ τὸ ζῶο.¹ Πρόκειται γιὰ ἰσαριθμὰ σημεῖα συμφωνίας.

Ἡ *convenientia* εἶναι μιὰ ομοιότητα συνδεμένη μὲ τὸ χωρὸ ὑπὸ τὴ μορφή τοῦ «ὀλίγον κατ' ὀλίγον». Ἐντάσσεται στὴν κατηγορίαν τῆς σύνδεσης καὶ τῆς συναρμογῆς. Νὰ γιατί ἀνήκει λιγότερο στὰ ἴδια τὰ πράγματα παρὰ στὸν κόσμον ὅπου αὐτὰ βρίσκονται. Ὁ κόσμος εἶναι ἡ οἰκουμένη «συμφωνία» τῶν πραγμάτων· στὸ νερὸ ὑπάρχουν τόσα ψάρια ὅσα καὶ ζῶα στὴ στεριά ἢ πράγματα πού ἔχουν παραχθεῖ ἀπὸ τὴ φύση ἢ τοὺς ἀνθρώπους (τάχα δὲν ὑπάρχουν ψάρια πού ὀνομάζονται Episcopus, ἀλλὰ πού ὀνομάζονται Catepa, Priapus;)· στὸ νερὸ καὶ στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς ὑπάρχουν τόσα ὄντα, ὅσα εἶναι καὶ στὸν οὐρανὸ καὶ ἀντιστοιχοῦν μεταξὺ τους· τέλος σὲ ὅ,τι ἔχει δημιουργηθεῖ ὑπάρχουν τόσα πράγματα, ὅσα θὰ μπορούσαμε νὰ βροῦμε νὰ ἐνέχονται κατ' ἐξοχὴ στὸ Θεὸ, «τὸν Σπορέα τῆς Ὑπαρξῆς, τῆς Δύναμης, τῆς Γνώσης καὶ τῆς Ἀγάπης». ² Ἔτσι μὲ τὴν ἀλληλουχίαν τῆς ομοιότητας καὶ τοῦ χώρου, μὲ τὴν ἰσχυρὴ αὐτῆς τῆς συμφωνίας πού γειτονεῖ μὲ τὸ ὁμοιο καὶ ἐξομοιώνει τὰ κοντινά, ὁ κόσμος σχηματίζει ἀλυσίδα μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Σὲ κάθε σημεῖο ἐπαφῆς ἀρχίζει καὶ καταλήγει ἕνας κρῖκος πού συνδέει μὲ τὸν προηγούμενον καὶ μὲ τὸν ἐπόμενον· καὶ ἀπὸ κύκλους σὲ κύκλους οἱ προσομοιότητες συνεχίζονται συγκατώντας τὰ ἄκρα στὴν ἀπόστασή τους (τὸ Θεὸ καὶ τὴν ὕλη), συμπλησιάζοντάς τα σὲ τρόπο πού ἡ βούληση τοῦ Παντοδύναμου νὰ διεισδύει μὲχρι τὶς πῶς νωθρὲς γωνιές. Ὁ Porta, σὲ ἕνα κείμενον τῆς Φυσικῆς μαγείας του, αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν τεράστια, τεταμένη καὶ πάλλου-

1. U. Aldrovandi, *Monstrorum historia*, Bononiae, 1647, σ. 663.

2. T. Campanella, *Realis philosophia*, Φραγκφούρτη, 1623, σ. 98.

σα άλυσιδα επικαλείται, αυτή τή χορδή τής συμφωνίας: «Ός πρὸς τήν έκβλάστηση τὸ φυτὸ συμφωνεῖ μετὸ ἄγριο ζῶο, καὶ μετὸ ἔνστικτο τὸ ἄγριο ζῶο συμφωνεῖ μετὸν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος πάλι ταιριάζει μετὰ τὰ ὑπόλοιπα ἄστρα χάρι' στῆ διάνοιά του· αὐτὴ ἡ σύνδεση ἐπιτελεῖται τόσο καθαρά, ὥστε μοιάζει μετὰ μιὰ χορδὴ πού ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πρώτη αἰτία καὶ φτάνει ὡς τὰ ταπεινά καὶ ἄσχημα πράγματα, μέσω μιᾶς ἀμοιβαίας καὶ συνεχοῦς σύνδεσης· ἔτσι ἂν ἀγγίξουμε μιὰ ἄκρη τῆς χορδῆς ἢ ἀνώτερη ἀρετὴ, πού διαχέει τις ἀκτίνες τῆς, θὰ ἔρθει σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο, θὰ δονηθεῖ καὶ θὰ κινήσει ὅλη τὴν ὑπόλοιπη».¹

Ἡ δευτέρα μορφή προσομοιότητος εἶναι ἡ *aemulatio*: ἓνα εἶδος συμφωνίας πού θὰ ἦταν ὅμως ἐλευθερωμένη ἀπὸ τὸ νόμο τοῦ χώρου, καὶ θὰ ἔπαιζε ἀκίνητη σὲ μιὰν ἀπόσταση. Σάμπως ἡ χωρική σύγκλιση νὰ εἶχε διαρραγεῖ καὶ οἱ κρίκοι τῆς ἀλυσιδας, ἀποσπασμένοι, νὰ ξαναχάραζαν τοὺς κύκλους τοὺς, μακριὰ ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, σύμφωνα μετὰ μιὰν ὁμοιότητα χωρὶς ἐπαφή. Στὴν ἄμιλλα ὑπάρχει κάτι ἀπὸ τὴν ἀντανάκλαση καὶ τὸν καθρέφτη: μέσω αὐτῆς τὰ διεσπαρμένα στὸν κόσμον πράγματα ἀποκρίνονται. Ἀπὸ μακριὰ τὸ πρόσωπο ἀμιλλάται τὸν οὐρανὸ, καὶ ὅπως ἀκριβῶς ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἀντανάκλᾳ ἀτελῶς τὴ σοφία τοῦ Θεοῦ, παρόμοια τὰ δύο μάτια, μετὰ τὴν περιορισμένη λάμψη τοὺς, ἀντανάκλουσιν τὴ μεγάλη φωταγωγία πού διαχέουσιν στὸν οὐρανὸ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· τὸ στόμα εἶναι Ἄφροδίτη γιατί ἀπὸ αὐτὸ περνοῦν τὰ φιλιὰ καὶ τὰ ἔρωτλόγια· ἡ μύτη φαίνεται ὡς μικρογραφία τοῦ σκήπτρου τοῦ Δία καὶ τοῦ κηρύκειου πού κρατοῦσε ὁ Ἑρμῆς.² Μὲ αὐτὴ τὴ σχέση τῆς ἄμιλλας, τὰ πράγματα μποροῦν νὰ μιμοῦνται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη τοῦ σύμπαντος ὡς τὴν ἄλλη χωρὶς ἀλληλουχία μήτε ἐγγύτητα: μετὰ τὸν ἀναδιπλασιασμὸ του σὲ κάτοπτρο, ὁ κόσμος κατάρχει τὴν ἀπόσταση πού τοῦ προσιδιάζει· ὑπερνωκῶ ἔτσι τὸν ἄλλο πού ἔχει δοθεῖ σὲ κάθε πρᾶγμα. Ἄραγε ποιὲς εἶναι οἱ πρῶτες ἀντανάκλασεις ἀνάμεσα σὲ αὐτὲς πού διατρέχουσιν τὸν ἄλλο; Ποῦ εἶναι ἡ πραγματικότης, πού εἶναι ἡ προβλημένη εἰκόνα; Συχνὰ δὲν

1. G. Porta, *Magie naturelle*, γαλλ. μτφ., Ρουέν, 1650, σ. 22.

2. U. Aldrovandi, *Monstrorum historia*, σ. 3.

μποροῦμε νὰ ἀπαντήσουμε, γιατί ἡ ἄμιλλα εἶναι μιὰ φυσικὴ διδυμικότητα τῶν πραγμάτων· γεννιέται ἀπὸ μιὰ πτυχή τοῦ εἶναι, πού οἱ δύο πλευρὲς του βρίσκονται ἄμεσα ἀντιμέτωπες. Ὁ Παράκελσος συγκρίνει αὐτὸ τὸ θεμελιώδη ἀναδιπλασιασμὸ τοῦ κόσμου μετὰ τὴν εἰκόνα δύο διδύμων «πού μοιάζουν τέλεια, χωρὶς νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ ποιὸς μοιάζει στὸν ἄλλον».¹

Ἐντούτοις ἡ ἄμιλλα δὲν ἀφήνει ἀδρανεῖς, τὴ μιὰ ἀπέναντι στὴν ἄλλη, τις δύο ἀντανάκλωμενες μορφὲς πού ἀντιπαραθέτει. Συμβαίνει ἡ μιὰ νὰ εἶναι ἡ πιὸ ἀδύναμη καὶ νὰ δέχεται τὴν ἰσχυρὴ ἐπίδραση ἐκείνης πού ἀντανάκλᾳται στὸν παθητικὸ τῆς καθρέφτη. Ἄραγε τὰ ἄστρα δὲν ὑπερέχουσιν ἀπέναντι στὰ φυτὰ τῆς γῆς, γιὰ τὰ ὁποῖα εἶναι τὸ ἀναλλοίωτο μοντέλο, ἡ ἀμετάβλητη μορφή, καὶ πάνω στὰ ὁποῖα τοὺς ἔχει δοθεῖ κρυφὰ τὸ δικαίωμα νὰ καταχέουσιν ὀλόκληρη τὴ δυναστεία τῶν ἐπιτροπῶν τοὺς; Ἡ σκοτεινὴ γῆ εἶναι ὁ καθρέφτης τοῦ κατάσπαρτου οὐρανοῦ, ἀλλὰ σὲ αὐτὴ τὴν μονομαχία οἱ δύο ἀντίζηλοι δὲν ἔχουσιν ἴδια ἀξία καὶ περιωπή. Οἱ λάμπεις τοῦ φυτοῦ, ἀβίαστα, ἀναπαράγουν τὴν καθαρὴ μορφή τοῦ οὐρανοῦ: «Τὰ ἄστρα, λέει ὁ Crollius, εἶναι ἡ μήτρα ὅλων τῶν φυτῶν καὶ κάθε ἄστρο τοῦ οὐρανοῦ δὲν εἶναι παρὰ ἡ πνευματικὴ προεικόνιση ἐνὸς φυτοῦ, τέτοιο πού τὸ ἀναπαριστᾷ, καὶ ὅπως κάθε φυτὸ ἢ χόρτο εἶναι ἓνα γήινο ἄστρο πού κοιτάζει τὸν οὐρανὸ, ἔτσι κάθε ἄστρο εἶναι ἓνα οὐράνιο φυτὸ μετὰ πνευματικὴ μορφή, τὸ ὁποῖο διαφέρει ἀπὸ τὰ γήινα μόνο κατὰ τὴν ὕλη..., τὰ οὐράνια φυτὰ καὶ χόρτα εἶναι στραμμένα πρὸς τὴ γῆ καὶ κοιτάζουν ἄμεσα τὰ χόρτα πού ἔχουσιν γεννήσει, ποτίζοντάς τα μετὰ κάποια ἰδιαίτερη ἀρετὴ».²

Συμβαίνει ὅμως ἐπίσης ἡ μονομαχία νὰ συνεχίζεται, καὶ ὁ γαλήνιος καθρέφτης νὰ μὴν ἀντανάκλᾳ πλέον παρὰ τὴν εἰκόνα τῶν «δύο ἐξαγριωμένων στρατιωτῶν». Ἡ προσομοιότητα γίνεται τότε ἡ μάχη μιᾶς μορφῆς ἐναντία σὲ μιὰν ἄλλη — ἢ μάλλον μιᾶς μορφῆς χωρισμένης ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τῆς μέσω τοῦ βάρους τῆς ὕλης ἢ τῆς ἀπόστασης τῶν τόπων. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ Παρακέλσου, ὅπως καὶ

1. Παράκελσου, *Liber Paramirum*, μτφ. Grillot de Givry, Paris, 1913, σ. 3.

2. Crollius, *Traité des signatures* (γαλλ. μτφ., Lyon, 1624), σ. 18.

τὸ στερέωμα, εἶναι «κοσμημένος με ἄστρα»· δὲ συνδέεται ὁμως μαζί του ὅπως «ὁ κλέφτης με τὰ κάτεργα, ὁ φονιάς με τὸν τροχό, τὸ ψάρι με τὸν ψαρά, τὸ θήραμα με τὸν κυνηγό». Τὸ στερέωμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι «ἐλεύθερο καὶ ἰσχυρό», «δὲν ὑπακούει σὲ καμμιά τάξη», «δὲν κυβερνιέται ἀπὸ κανένα ἄλλο δημιουργήμα». Ὁ ἐσωτερικός του οὐρανὸς μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτόνομος καὶ νὰ ἐναπόκειται στὸν ἑαυτό του, με τὴν προϋπόθεση ὁμως ὅτι ἡ σοφία του, ποὺ εἶναι ἐπίσης γνώση, γίνεται παρόμοια με τὴν τάξη τοῦ κόσμου, τὴν ὁποία ἐσωτερικεύει, καὶ μέσα στὸ ἐσωτερικό του στερέωμα κάνει νὰ αἰωρεῖται ἐκεῖνο ὅπου σπινθηροβολοῦν τὰ ὀρατὰ ἄστρα. Τότε αὐτὴ ἡ σοφία θὰ περιβάλλει με τὴ σειρά της τὸν κόσμο μέσα στὸν ὁποῖο εἶχε τεθεῖ· ὁ μέγας κρίκος της θὰ περιστραφεῖ μέχρι τὸ βάθος τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐπέκεινα· ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀνακαλύψει ὅτι ἐνέχει «τὰ ἄστρα μέσα του... καὶ ὅτι φέρει τὸ στερέωμα με ὅλες τὶς ἐπιδράσεις του».¹

Ἀρχικὰ ἡ ἀμιλλα δίνεται με τὴ μορφή μιᾶς ἀπλῆς, κρύφιας, ἀπόμακρης ἀντανάκλασης· διατρέχει σιωπηλὰ τὸν κόσμο. Ἀλλὰ ἡ ἀπόσταση ποὺ διασχίζει δὲν ἐκμηδενίζεται ἀπὸ τὴν λεπτὴ μεταφορά της· παραμένει διαθέσιμη στὴν ὄραση. Καὶ σὲ αὐτὴ τὴ μονομαχία, οἱ δύο ἀντιμαχόμενες μορφές ἀλληλοκυριεύονται. Τὸ ὅμοιο περικαλύπτει τὸ ὅμοιο, ποὺ με τὴ σειρά του τὸ περιστοιχίζει καὶ ἴσως νὰ περικαλυφθεῖ ἐκ νέου, ἀπὸ ἕναν ἀναδιπλασιασμό ποὺ ἔχει τὴ δύναμη νὰ συνεχίζεται ἀτελεύτητα. Οἱ κρίκοι τῆς ἀμιλλας δὲν ἀποτελοῦν μιὰν ἀλυσίδα ὅπως τὰ στοιχεῖα τῆς συμφωνίας· ἀλλὰ μᾶλλον ὁμόκεντρος, ἀντανακλώμενος καὶ ἀνταγωνιστικούς κύκλους.

Τρίτη μορφή προσομοίωσης εἶναι ἡ ἀναλογία. Παλαιὰ ἐννοια, ποὺ εἶναι κιόλας οἰκεία στὴν ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ στὴ μεσαιωνικὴ σκέψη, τῆς ὁποίας ὁμως ἡ χρῆση ἔχει πιθανότατα καταστεί διαφοροτική. Σὲ αὐτὴ τὴν ἀναλογία ὑπερεπιτίθενται ἡ *convenientia* καὶ ἡ *aemulatio*. Ὅπως καὶ ἡ τελευταία, ἐξασφαλίζει τὴν θαυμαστὴ ἀντιπαράθεση τῶν ὁμοιοτήτων μέσα στὸ χῶρο· ἀλλὰ μιὰ κι αὐτὴ γιὰ προσαρμογές, δεσμούς καὶ συναρθρώσεις. Ἡ

1. Παρακέλσου, *loc. cit.*

δύναμή της εἶναι τεράστια, γιατί οἱ ὁμοιότητες ποὺ πραγματεύεται δὲν εἶναι οἱ ὀρατὲς καὶ χοντρικὲς ὁμοιότητες τῶν πραγμάτων· ἀρκεῖ νὰ εἶναι οἱ λεπτότερες ὁμοιότητες τῶν σχέσεων. Ἀλαφρωμένη με αὐτὸ τὸν τρόπο, μπορεῖ, με ἀφετηρία τὸ ἴδιο σημεῖο, νὰ δημιουργήσει ἀπειράριθμες συγγένειες. Γιὰ παράδειγμα τὴ σχέση τῶν ἄστρον με τὸν οὐρανὸ τὴν ξαναβρίσκουμε στὴ σχέση τοῦ χόρτου με τὴ γῆ, τῶν ἀνθρώπων με τὸν πλανήτη ὅπου κατοικοῦν, τῶν ὀρυκτῶν καὶ τῶν διαμαντιῶν με τὰ πετρώματα ἀπ' ὅπου ἐξάγονται, τῶν αἰσθητήριων ὀργάνων με τὸ πρόσωπο ποὺ ἐμψυχώνουν, τῶν κηλίδων τοῦ δέρματος με τὸ σῶμα ποὺ σημαδεύουν κρυφά. Μιὰ ἀναλογία μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀντιστραφεῖ χωρὶς νὰ ἀμφισβητηθεῖ. Ὁ *Cesalpinus* δὲν κρίνει οὔτε ἐξαιλεῖ τὴν παλαιὰ ἀναλογία τοῦ φυτοῦ με τὸ ζῶο (τὸ φυτὸ εἶναι ἕνα ζῶο ποὺ στέκει με τὸ κεφάλι πρὸς τὰ κάτω, ἔχοντας τὸ στόμα — ἢ τὶς ρίζες — χωμένο μέσα στὴ γῆ)· ἀντίθετα τὴν ἐνδυναμώνει, τὴν πολλαπλασιάζει ἀπὸ μόνη της, ὅταν ἀνακαλύπτει ὅτι τὸ φυτὸ εἶναι ἕνα ὄρθιο ζῶο, ποὺ οἱ θρεπτικές του οὐσίες ἀνεβαίνουν ἀπὸ κάτω πρὸς τὴν κορυφή, κατὰ μῆκος ἑνὸς βλαστοῦ ποὺ ἐκτείνεται σὰν σῶμα καὶ καταλήγει σὲ ἕνα κεφάλι — ἀνθοδέσμη, ἄνθη, φύλλα· εἶναι μιὰ σχέση ἀντίστροφη, ἀλλὰ ὄχι ἀντιφατικὴ με τὴν πρώτη ἀναλογία, ποὺ τοποθετεῖ «τὴ ρίζα στὸ κατώτερο μέρος τοῦ φυτοῦ, τὸν βλαστὸ στὸ ἀνώτερο μέρος, γιατί στὰ ζῶα τὸ φλεβικὸ δίκτυο ἀρχίζει ἐπίσης ἀπὸ τὸ κατώτερο μέρος τῆς κοιλίας καὶ ἡ κύρια ἀρτηρία ἀνεβαίνει πρὸς τὴν καρδιὰ καὶ τὸ κεφάλι».¹

Αὐτὴ ἡ ἀντιστρεψιμότητα, ὅπως καὶ ἡ πολυμιξία, προσφέρουν στὴν ἀναλογία ἕνα καθολικὸ πεδίο ἐφαρμογῆς. Χάρη σὲ αὐτὴ μποροῦν νὰ συμπλησιαστοῦν ὅλες οἱ μορφές τοῦ κόσμου. Ἐντούτοις σὲ αὐτὸ τὸ χῶρο, ποὺ εἶναι ἀδρακωμένος πρὸς κάθε κατεύθυνση, ὑπάρχει ἕνα προνομιοῦχο σημεῖο: εἶναι κορεσμένο ἀπὸ ἀναλογίες (καθεμιὰ τους μπορεῖ νὰ βρεῖ σὲ αὐτὸ ἕνα ἀπὸ τὰ στηρίγματα της) καί, περνώντας ἀπὸ ἐδῶ, οἱ σχέσεις ἀντιστρέφονται χωρὶς νὰ ἀλλοιωθοῦν. Αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶναι ὁ ἄνθρωπος· ἔχει σχέση συμμετρίας με τὸν οὐρανὸ, ὅπως με τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ, ὅπως με τὴ γῆ, τὰ μέτα-

1. *Cesalpinus, De plantis libri XVI, 1583.*

λα, τούς σταλακτίτες ή τις θύελλες. Ὁρθωμένος ανάμεσα στις ὑψεις τοῦ κόσμου, σχετίζεται με τὸ στερέωμα (τὸ πρόσωπό του εἶναι γιὰ τὸ σῶμα του ὅ,τι ὁ οὐρανὸς γιὰ τὸν αἰθέρα· ὁ σφυγμὸς του σφύζει μέσα στις φλέβες του ὅπως τὰ ἄστρα κυκλοφοροῦν σύμφωνα με τις τροχιές τους· τὰ ἑπτὰ ἀνοίγματα στὸ πρόσωπό του εἶναι ὅ,τι και οἱ ἑπτὰ πλανῆτες τοῦ οὐρανοῦ)· ἀλλὰ ὅλες αὐτὲς τις σχέσεις τις κάνει νὰ μετεωρίζονται και τις ξαναβρίσκουμε, προσόμοιες, στὴν ἀναλογία τοῦ ἀνθρώπινου ζώου με τὴ γῆ ὅπου κατοικεῖ: ἡ σάρκα του εἶναι χῶμα, τὰ κόκαλά του βράχοι, οἱ φλέβες του μεγάλοι ποταμοί· ἡ κύστη του εἶναι ἡ θάλασσα, και τὰ ἑπτὰ κύρια μέλη του εἶναι τὰ ἑπτὰ μέταλλα ποὺ φωλιάζουν στὰ βάθη τῶν ὀρυχείων.¹ Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πάντα τὸ δυνατὸ ἡμισυ ἑνὸς παγκόσμιου ἄτλαντα. Ξέρουμε πῶς ὁ Pierre Belon χάραξε μέχρι τελευταίας λεπτομερείας τὸν πρῶτο συγκριτικὸ πῖνακα τοῦ ἀνθρώπινου σκελετοῦ και ἐκείνου τῶν πτηνῶν: βλέπουμε ἐκεῖ «τὸ ἀκρόπτερο ποὺ ἀποκαλεῖται appendix και εἶναι γιὰ τὸ φτερό ὅ,τι ὁ ἀντίχειρας στὴν παλάμη· τὸ ἄκρο τοῦ ἀκρόπτερου ποὺ εἶναι ὅ,τι τὰ δάχτυλα σὲ μᾶς...· τὸ κόκαλο ποὺ ἔχουν τὰ πουλιὰ ὡς κνήμη ἀντιστοιχεῖ με τὴ δική μας φτέρνα· ὅπως ἐμεῖς ἔχουμε τέσσερα μικρὰ δάχτυλα στὸ πόδι, ἔτσι τὰ ζῶα ἔχουν τέσσερα δάχτυλα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ὀπίσθιο βρίσκεται σὲ ἀναλογία με τὸ δικό μας μεγάλο δάχτυλο».² Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀκριβεῖς διευκρινίσεις ἀποτελοῦν συγκριτικὴ ἀνατομία μόνο γιὰ ἕνα βλέμμα ποὺ εἶναι ὀπλισμένο με γνώσεις τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα. Βλέπουμε ἔτσι ὅτι τὸ κυριλίδωμα μέσω τοῦ ὁποῖου ἀφήνουμε νὰ εἰσχωρήσουν στὴ δική μας γνώση τὰ σχήματα τῆς ὁμοιότητος, τέμνει σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, και σχεδὸν μόνο σ' αὐτό, ἐκεῖνο ποὺ ἔρριχνε πάνω στὰ πράγματα ἡ γνώση τοῦ δέκατου ἔκτου αἰῶνα.

Αὐτὴ ἡ περιγραφή τοῦ Belon προκύπτει ἀπὸ τὴ θετικότητα ποὺ τὴν κατέστησε δυνατὴ στὴν ἐποχὴ τῆς. Δὲν εἶναι οὔτε πιὸ ὀρθολογική, οὔτε πιὸ ἐπιστημονική ἀπὸ τὴν περιγραφή τοῦ Aldrovandi, ὅταν συγκρίνει τὰ ἄχαμνά τοῦ ἀνθρώπου με τὰ δυσώδη μέρη

1. Crollius, *Traité des signatures*, σ. 88.

2. P. Belon, *Histoire de la nature des oiseaux*, Paris, 1555, σ. 37.

τοῦ κόσμου, με τὴν Κόλαση, με τὰ ἐρέβη τῆς, με τοὺς καταδικασμένους ποὺ μοιάζουν με περιττώματα τοῦ Σύμπαντος·¹ ἀνήκει στὴν ἴδια ἀναλογικὴ κοσμογραφία με τὴ κλασσικὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ Crollius σύγκριση ἀνάμεσα στὴν ἀποπληξία και στὴν καταγιγίδα: ἡ θύελλα ἀρχίζει τὴ στιγμή ποὺ ἡ ἀτμόσφαιρα βαραίνει και σηκώνεται ἀέρας, ἡ κρίση τὴ στιγμή ποὺ οἱ σκέψεις γίνονται βαρεῖες και ἀνήσυχες· ὕστερα τὰ σύννεφα μαζεύονται, ἡ κοιλιὰ φουσκώνει, ὁ κεραυνὸς πέφτει και ἡ κύστη σπάζει· οἱ ἀστραπὲς ἀστράφτουν, ἐνῶ τὰ μάτια λάμπουν με μιὰ φοβερὴ λάμψη, ἡ βροχὴ πέφτει, τὸ στόμα ἀφρίζει, ὁ κεραυνὸς ἐξαπολύεται, ἐνῶ τὰ πνεύματα κάνουν νὰ σκάσει τὸ δέμμα· ἰδοὺ ὅμως ποὺ ὁ καιρὸς ξεκαθαρίζει και ὁ ἄρρωστος ξανάρχεται στὰ λογικά του.² Ὁ χῶρος τῶν ἀναλογιῶν κατὰ βάθος εἶναι ἕνας χῶρος ἀκτινοβολίας. Ὁ ἀνθρωπὸς ἔχει νὰ κάνει παντοῦ με τὸν ἑαυτὸ του· ἀλλὰ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ἀνθρωπὸς, ἀντίστροφα, μεταδίδει τις ὁμοιότητες ποὺ δέχεται ἀπὸ τὸν κόσμο. Εἶναι ἡ μεγάλη ἐστία τῶν ἀναλογιῶν — τὸ κέντρο ὅπου οἱ σχέσεις ἔρχονται νὰ βροῦν στήριγμα και ὅπου ἀνταναικλώνται ἐκ νέου.

Τέλος, ἡ τέταρτη μορφή ὁμοιότητος ἐξασφαλίζεται ἀπὸ τὸ παιχίδι τῶν *συμπάθειῶν*. Ἐδῶ κανένας δρόμος δὲν ἔχει καθοριστῆ ἀπὸ τὰ πρῖν, καμμιά ἀπόσταση δὲν προϋποτίθεται, καμμιά ἀλληλουχία δὲν προδιαγράφεται. Ἡ συμπάθεια παίζει ἐλεύθερα μέσα στὰ βάθη τοῦ κόσμου. Μέσα σὲ μιὰ στιγμή διατρέχει τοὺς πιὸ εὐρεῖς χώρους: ἡ συμπάθεια πέφτει ἀπὸ μακριὰ σὰν κεραυνὸς ξεκινώντας ἀπὸ τὸν πλανῆτη και φτάνοντας στὸν ἀνθρωπο ποὺ διέπεται ἀπ' αὐτὴν· ἀντίθετα μπορεῖ νὰ γεννηθεῖ ἀπὸ μιὰ μόνο ἐπαφή — ὅπως αὐτὰ τὰ «ρόδα τοῦ πένθους ποὺ βλέπουμε στις κηδεῖες», τὰ ὁποῖα, ἐπειδὴ και μόνο γειτονεῖ με τὸ θάνατο, ἀναδίνουν γιὰ ὅποιον τὰ μυρίσει τὸ «θλιβερό και ἐπιθανάτιο»³ ἄρωμα. Ἀλλὰ ἡ δύναμή τῆς εἶναι τέτοια ὥστε δὲν ἀρκεῖται νὰ ἐκπηγάσει ἀπὸ μιὰ μοναδικὴ ἐπαφή και νὰ διατρέξει τοὺς χώρους· ὑποκινεῖ τὴν κίνηση τῶν πραγμάτων μέσα στὸν κόσμο και προκαλεῖ τὸν συμπλησιασμὸ τῶν πιὸ δι-

1. Aldrovandi, *Monstrorum historia*, σ. 4.

2. Crollius, *Traité de signatures*, σ. 87.

3. G. Porta, *Magie naturelle*, σ. 72.

Συμπάθειαι
 K
 πηκτικὴ
 κ
 ερωσ-
 1
 sensus

ιστάμενων πραγμάτων. Είναι αρχή κινητικότητας: έλκει τὰ βαρῖὰ πρὸς τὴ βαρῦτητα τοῦ ἐδάφους καὶ τὰ ἑλαφρὰ πρὸς τὸν ἀνάλαφρο αἰθέρα· κάνει τὶς ρίζες νὰ τείνουν πρὸς τὸ νερὸ καὶ τὸ ἥλιοτρόπιο νὰ ἀκολουθεῖ τὴν πορεία τοῦ ἡλίου. Ἐπιπλέον, κάνοντας τὰ πράγματα νὰ ἔλκονται μεταξύ τους μὲ μιὰν ἐξωτερικὴ καὶ ὁρατὴ κίνηση, ὑποκινεῖ κρυφὰ μιὰν ἐσωτερικὴ κίνηση — μιὰ μετάθεση ιδιοτήτων ποῦ ἀλληλοαντικαθίστανται: ἡ φωτιά, ἐπειδὴ εἶναι ζεστή καὶ ἑλαφριά, ὑψώνεται πρὸς τὸν ἀέρα, πρὸς τὸν ὁποῖο στρέφονται ἀδιάλειπτα οἱ φλόγες· ἀλλὰ χάνει τὴν ξηρότητά της (ποῦ τὴν ἔκανε νὰ συγγενεῦει μὲ τὴ γῆ) καὶ ἔτσι ὑγραίνεται (συνδεόμενη ἔτσι μὲ τὸ νερὸ καὶ τὸν ἀέρα)· κατόπιν ἐξαφανίζεται σὰν ἑλαφρὸς ἀτμός, σὰν γαλάζιος καπνός, σὰν σύννεφο: ἐξαερώνεται. Ἡ συμπάθεια εἶναι ἓνα τόσο ἰσχυρὸ καὶ πιστικὸ ἐπίπεδο τοῦ Ἰδίου, ὥστε δὲν ἀρκεῖται νὰ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς μορφές τοῦ ὁμοίου· ἔχει τὴν ἐπικίνδυνη δύναμη νὰ ἀφομοιώνει, νὰ καθιστᾷ τὰ πράγματα ταυτόσημα μεταξύ τους, νὰ τὰ ἀναμειγνύει, νὰ τὰ κάνει νὰ ἐξαφανίζονται στὴν ἀτομικότητά τους — συνεπῶς νὰ τὰ καθιστᾷ ξένα ἀπέναντι σ' αὐτὸ ποῦ ἦταν. Ἡ συμπάθεια μεταμορφώνει. Ἀλλοιώνει, ἀλλὰ πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ ταυτόσημου, ἔτσι ὥστε, ἂν ἡ δύναμή της δὲν ἰσοσταθμιζόταν, ὁ κόσμος θὰ γινόταν ἓνα σημεῖο, μιὰ ὁμοιογενὴς μάζα, ἡ σκοτεινὴ μορφή τοῦ Ἰδίου: ὅλα τὰ μέρη του θὰ συνδέονταν καὶ θὰ ἐπικοινωνοῦσαν μεταξύ τους χωρὶς ρῆξη οὔτε ἀπόσταση, ὅπως οἱ μεταλλικὲς ἀλυσίδες ποῦ αἰωροῦνται ἀπὸ συμπάθεια χάρη στὴν ἔλξη ἐνὸς μόνο μαγνήτη.¹

Νὰ γιατί ἡ συμπάθεια ἀντισταθμίζεται ἀπὸ τὴ δίδυμη μορφή της, τὴν ἀντιπάθεια. Αὐτὴ συγκρατεῖ τὰ πράγματα στὴν ἀπομόνωσή τους καὶ ἐμποδίζει τὴν ἀφομοίωση· ἐγκλωβίζει τὸ κάθε εἶδος στὴν πεισματικὴ του διαφορὰ καὶ στὴν τάση του νὰ διατηρηθεῖ τέτοιο ποῦ εἶναι: «Εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸ ὅτι τὰ φυτὰ ἀλληλομισοῦνται... λένε ὅτι ἡ ἐλιά καὶ τὸ ἀμπέλι μισοῦν τὸ λάχανο· τὸ ἀγγούρι ἀποφεύγει τὴν ἐλιά... Ἐννοεῖται ὅτι ἐφόσον ἀναπτύσσονται μὲ τὴ θερμότητα τοῦ ἡλίου καὶ τὴν ὑγρασία τῆς γῆς, κάθε δέντρο σκιερὸ καὶ πυκνόφυλλο, καθὼς καὶ ἐκεῖνο ποῦ ἔχει πολλὰς ρίζες, εἶναι ἐξ

1. G. Porta, *Magie naturelle*, σ. 72.

ἀνάγκης ὀλέθριο γιὰ τὰ ἄλλα». ¹ Ἔτσι ἐπ' ἀπειρον, διαμέσου τοῦ χρόνου, τὰ ὄντα τοῦ κόσμου θὰ ἀλληλομισοῦνται καὶ θὰ διατηροῦν τὴ θηριώδη τους ὄρεξη στὸ πείσμα κάθε συμπάθειας. «Ὁ Ἰνδικὸς ποντικὸς εἶναι ὀλέθριος γιὰ τὸν κροκόδειλο, γιὰτὶ ἡ Φύση τὸν ὄρισε ὡς ἐχθρὸ του· ὅταν ὁ βίαιος κροκόδειλος εὐφραίνεται στὸν ἥλιο, ὁ ποντικὸς τοῦ στήνει πανούργα θανάσιμη παγίδα· βλέποντας ὅτι κοιμᾶται γλυκὰ μὲ ὀρθάνοιχτο στόμα, τρυπώνει μέσα καὶ περνώντας ἀπὸ τὸν μεγάλο φάρυγγά του φτάνει στὴν κοιλιά, ὅπου ἀφοῦ φάει τὰ ἔντερα βγαίνει ἀπὸ τὴν κοιλιά τοῦ σκοτωμένου ζώου». Ἀλλὰ μὲ τὴ σειρά τους οἱ ἐχθροὶ τοῦ ποντικοῦ παραφυλάει: γιὰτὶ βρίσκεται σὲ διχόνοια μὲ τὴν ἀράχνη, καὶ ἀπολλὲς φορὲς παλεύοντας μὲ τὴν ἀσπίδα πεθαίνει». Τὰ πράγματα, τὰ ζῶα καὶ ὅλες οἱ μορφές τοῦ κόσμου παραμένουν αὐτὰ ποῦ εἶναι χάρη στὸ παιχνίδι τῆς ἀντιπάθειας ποῦ τὰ διασκορπᾷ, ἀλλὰ συνάμα τὰ ἔλκει στὴ μάχη, τὰ καθιστᾷ θανατηφόρα καὶ τὰ ἐκθέτει μὲ τὴ σειρά τους στὸ θάνατο.

Ἡ ταυτότητα τῶν πραγμάτων, τὸ γεγονὸς ὅτι μπορεῖ νὰ μοιάζουν μὲ τὰ ἄλλα καὶ νὰ πλησιάζουν σὲ αὐτὰ, ἀλλὰ χωρὶς νὰ χάνουν τὴ μοναδικότητά τους — ὀφείλεται στὴ σταθερὴ ταλάντευση τῆς συμπάθειας καὶ τῆς ἀντίστοιχης ἀντιπάθειας. Αὐτὴ ἐξηγεῖ τὸ πῶς τὰ πράγματα ἀναπτύσσονται, αὐξάνονται, ἀναμειγνύονται, ἐξαφανίζονται, πεθαίνουν, ἀλλὰ ξαναβρίσκονται ἐπ' ἀπειρον· μὲ ἓνα λόγο, ὅτι ὑπάρχει ἓνας χώρος (ποῦ ἐντούτοις ἔχει σημεῖο ἀναφοράς καὶ ἐπανάληψη, ἔχει λιμάνι ὁμοιότητας) καὶ ἓνας χρόνος (ποῦ ἐντούτοις ἀφήνει νὰ ἐπανεμφανίζονται ἀόριστα οἱ ἴδιες μορφές, τὰ ἴδια εἶδη, τὰ ἴδια στοιχεῖα). «Τὰ τέσσερα σώματα (νερὸ, ἀέρας, φωτιά, γῆ) εἶναι ἀπὸ μόνον τους ἀπλὰ καὶ ἔχουν τὶς ἰδιότητές τους χωριστῶς, ἀφοῦ ὁ Δημιουργὸς ὄρισε ὅτι τὰ στοιχειώδη σώματα θὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἀναμειγνύμενα στοιχεῖα· γι' αὐτὸ οἱ συμφωνίες τους καὶ οἱ διαφωνίες τους εἶναι ἀξιοσημείωτες, πράγμα ποῦ φαίνεται ἀπὸ τὶς ἰδιότητές τους. Τὸ στοιχεῖο τῆς φωτιᾶς εἶναι θερμὸ καὶ ξερό· συνεπῶς ἔχει σχέση ἀντιπάθειας μὲ τὸ νερὸ ποῦ εἶναι ψυχρὸ καὶ ὑγρὸ. Ὁ θερμὸς ἀέρας εἶναι ὑγρὸς, ἡ ψυχρὴ γῆ εἶναι ξερή, αὐτὸ εἶναι ἀντιπάθεια. Γιὰ νὰ συμφωνήσουν αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ὁ ἀέ-

1. J. Cardan, *De la subtilité*, γαλλ. μτφ., Paris, 1656, σ. 154.

ρας τέθηκε ανάμεσα στη φωτιά και στο νερό, το νερό ανάμεσα στη γη και στον αέρα. Καθόσον ο αέρας είναι θερμός, γειτνιάζει άγαστά με τη φωτιά και η υγρότητά του συμφωνεί με εκείνη του νερού. Στο έζης, επειδή η υγρότητά του είναι μέτρια, μετριάζει τη θερμότητα της φωτιάς και από αυτήν επίσης λαβαίνει βοήθεια, όπως από την άλλη μεριά η μέση θερμότητά του χλιαίνει την υγρή ψυχρότητα του νερού. Η υγρότητα του νερού θερμαίνεται από τη ζέση του αέρα και ανακουφίζει την ψυχρή ξηρότητα της γης». ¹ Η κυριαρχία του ζεύγους συμπάθεια-αντιπάθεια, ή κίνηση και η διασπορά που επιτάσσει επιτρέπουν όλες τις μορφές της ομοιότητας. Έτσι επανεξετάζονται και εξηγούνται οι πρώτες τρεις προσομοιώτητες. "Όλος ο όγκος του κόσμου, όλες οι γειτνιάσεις της συμφωνίας, όλες οι απηχήσεις της άμιλλας, όλες οι αλληλουχίες της αναλογίας υποβαστάχτηκαν, διατηρήθηκαν και αναδιπλασιάστηκαν από αυτό το χώρο της συμπάθειας και της αντιπάθειας που δεν παύει να κάνει τα πράγματα να πλησιάζουν μεταξύ τους και να απομακρύνονται. Μέσα από αυτό το παιχνίδι ο κόσμος παραμένει ταυτόσημος: οι ομοιότητες εξακολουθούν να είναι αυτό που είναι και να μοιάζουν μεταξύ τους. Το ίδιο παραμένει το ίδιο, κλειδωμένο στον εαυτό του.

II. ΤΑ ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Έντούτοις το σύστημα δεν είναι κλειστό. Υπάρχει ένα άνοιγμα: από αυτό, όλο το παιχνίδι των ομοιοτήτων θα κινδύνευε να ξεφύγει από τον εαυτό του ή να παραμείνει στο σκοτάδι, αν μια νέα μορφή της ομοιότητας δεν έρχόταν να κλείσει τον κύκλο — να τον καταστήσει τέλειο και ταυτόχρονα έκδηλο.

Η *convenientia*, ή *aemulatio*, ή *αναλογία* και η *συμπάθεια* μας λένε πως πρέπει να αναδιπλωθεί ο κόσμος στον εαυτό του, πως πρέπει να αναδιπλασιαστεί, να αντανακλαστεί στον εαυτό του ή να

άλυσθεθεϊ μαζί του, ώστε να μπορέσουν τα πράγματα να μοιάσουν μεταξύ τους. Τα πράγματα μας λένε τους δρόμους της ομοιότητας και από που περνούν: όχι τον τόπο όπου βρίσκεται, όχι τον τρόπο που τη βλέπουμε, ούτε με βάση ποιό χαρακτηριστικό την αναγνωρίζουμε. Θα μας συνέβαινε ίσως να διεξέλθουμε όλη αυτή την υπέροχη δαψίλεια των ομοιοτήτων χωρίς καν να αμφιβάλλουμε ότι έχει προετοιμαστεί εδώ και πολύ καιρό από την τάξη του κόσμου και για την μεγαλύτερη ωφέλειά μας. Για να ξέρουμε ότι το άκονιτο θεραπεύει τις ασθένειες των ματιών ή ότι το τριμμένο ψάκι μαζί με το οινόπνευμα κατευνάζει τον πονοκέφαλο, χρειάζεται ένα σημάδι σαν ειδοποίηση: διαφορετικά αυτό το μυστικό θα παρέμενε επ' άπειρον σε υπνώττουσα κατάσταση. "Αραγε θα γνωρίζαμε ότι ανάμεσα σε έναν άνθρωπο και στον πλανήτη του υπάρχει μια σχέση διδυμικότητας ή μονομαχίας, αν πάνω στο σώμα του ή στις ρυτίδες του προσώπου του δεν υπήρχε το σημείο που να δείχνει ότι είναι αντίζηλος του "Αρη ή συγγενής του Κρόνου; Οι φευγαλέες ομοιότητες πρέπει να σημειώνονται στην επιφάνεια των πραγμάτων: χρειάζεται ένα ορατό σημάδι των άορατων αναλογιών. Μήπως κάθε ομοιότητα δεν είναι ό,τι πιο έκδηλο και συνάμα ό,τι πιο καλοκρυμμένο; Δεν απαρτίζεται από παραθεμιμένα τμήματα — τα μὲν ταυτόσημα, τα άλλα διαφορετικά: είναι μια δλότμητη ομοιότητα που είτε τη βλέπουμε είτε όχι. Συνεπώς θα ήταν χωρίς κριτήριο, αν δεν είχε μέσα της — πάνω ή δίπλα — ένα αποφασιστικό στοιχείο που μεταμορφώνει το αμφίβολο σπινθίρισμα σε καθαρή βεβαιότητα.

Δεν υφίσταται ομοιότητα χωρίς σημειογράφημα. Ο κόσμος του προσόμοιου δεν μπορεί παρά να είναι ένας σημαδεμένος κόσμος. «Ο Θεός, λέει ο Παράκελσος, δεν θέλει να παραμείνει κρυφό αυτό που δημιούργησε προς όφελος του ανθρώπου και ό,τι του προσέφερε... Και έστω κι αν έκρυψε μερικά πράγματα, δεν άφησε τίποτα χωρίς εξωτερικά σημεία που να φαίνονται καθαρά — όπως ακριβώς ένας άνθρωπος που θάβει έναν θησαυρό και σημαδεύει το μέρος για να μπορεί να τον ξαναβρεί». ¹ Η γνώση των ομοιοτήτων θεμελιώνει

1. Die 9 Bücher der *Natura Rerum*, *Oeuvres*, έκδ. Suhdorff, τόμ. IX, σ. 393.

1. S.G.S., *Annotations au grand Miroir du Monde de Duchesne*, σ. 498.

ται στην λεπτομερή καταγραφή αὐτῶν τῶν σημειογραφημάτων καὶ στην ἀποκρυπτογράφησή τους. Εἶναι μάταιο νὰ ἐξετάζουμε τὸν φλοιὸ τῶν φυτῶν γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὴ φύση τους· πρέπει νὰ πᾶμε ἀπευθείας στὰ σημάδια τους — ἀστὴ σκιά καὶ στὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ποὺ φέρουν ἢ στὴν ἐσωτερικὴ τους ιδιότητα, ἢ ὁποῖα τοὺς δόθηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ σὰν φυσικὴ προίκα, ... ιδιότητα, λέγω, ἢ ὁποῖα ἀναγνωρίζεται μᾶλλον ἀπὸ τὸ σημειογράφημα». ¹ Τὸ σύστημα τῶν σημειογραφημάτων ἀντιστρέφει τὴ σχέση ὁρατοῦ καὶ ἀόρατου. Ἡ ὁμοίωση ἦταν ἡ ἀόρατη μορφή ἐκείνου ποὺ, ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ κόσμου, καθιστοῦσε τὰ πράγματα ὁρατά· ἀλλὰ γιὰ νὰ ἔρθει στὸ φῶς μετὰ τὴ σειρά τῆς αὐτῆ ἢ μορφῆ, χρειάζεται μιὰ ὁρατὴ μορφή γιὰ νὰ τὴν ἀνασύρει ἀπὸ τὴ βαθειὰ τῆς ἀορατότητάς. Νὰ γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ κόσμου καλύπτεται ἀπὸ σηματολογίες, χαρακτηριστικά, ἀριθμούς, σκοτεινὲς λέξεις — ἀπὸ «ἱερογλυφικά», ὅπως ἔλεγε ὁ Turner. Καὶ ὁ χῶρος τῶν ἄμεσων ὁμοιοτήτων παρουσιάζεται σὰν ἓνα μεγάλο ἀνοιχτὸ βιβλίον· εἶναι κατάσπαρτο ἀπὸ δύσκολα σχήματα· σὲ ὅλο τὸ μῆκος τῆς σελίδας βλέπουμε ἀλλόκοτες μορφές ποὺ ἀλληλοδιασταυρώνονται καὶ ἐνίοτε ἐπαναλαμβάνουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη. Δὲν μένει πλέον παρὰ ἡ ἀποκρυπτογράφησή τους: «Ἄραγε δὲν ἀληθεύει ὅτι ὅλα τὰ χόρτα, τὰ φυτὰ, τὰ δέντρα καὶ τὰ λοιπὰ, ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς εἶναι ἰσάριθμα μαγικά βιβλία καὶ σημεῖα;». ² Ὁ μέγας γαλήνιος καθρέφτης, στὸ βάθος τοῦ ὁποῖου τὰ πράγματα θὰ κατοπτρίζονταν καὶ θὰ ἔστελναν τὸ ἓνα στὸ ἄλλο τὴν εἰκόνα τους, εἶναι στὴν πραγματικότητά γεμάτος φωνές. Οἱ βουβὲς ἀντανάκλασεις συνοδεύονται ἀπὸ λέξεις ποὺ τὶς ὑποδείχνουν. Καὶ χάρις σὲ μιὰ τελευταία μορφή ὁμοιότητας, ποὺ περιλαμβάνει ὅλες τὶς ἄλλες καὶ τὶς κλείνει μέσα σὲ ἓναν μοναδικὸ κύκλο, ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μετὰ ἓναν ἄνθρωπο ποὺ μιλά: «ὅπως οἱ κρύφτες κινήσεις τῆς νόησός του εἶναι φανερὲς μέσω τῆς λαλιᾶς, ἔτσι δὲν φαίνεται τάχα νὰ μιλοῦν καὶ τὰ χόρτα στὸν περιεργὸ γιαντρὸ μετὰ τὸ σημειογράφημά τους, ἀποκαλύπτοντάς του ... τὶς ἐσω-

1. Crollius, *Traité des signatures*, σ. 4.

2. Id., *ibid.*, σ. 6.

τερικὲς τους ιδιότητες κάτω ἀπὸ τὸ πέπλο τῆς σιωπῆς τῆς φύσης». ¹
Ἄλλὰ πρέπει νὰ σταθοῦμε γιὰ λίγο σὲ αὐτὴ τὴ γλώσσα. Στὰ σημεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζεται. Στὸν τρόπο ποὺ αὐτὰ τὰ σημεῖα παραπέμπουν σὲ ἐκεῖνο ποὺ δηλώνουν.

Ἐπάρχει μιὰ συμπάθεια ἀνάμεσα στὸ ἀκόνιτο καὶ στὰ μάτια. Αὐτὴ ἡ ἀπρόβλεπτη συνάφεια θὰ παρέμενε ἀγνωστὴ, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἓνα σημειογράφημα στὸ φυτὸ, ἓνα σημάδι καὶ κάτι σὰν λέξη ποὺ λέει ὅτι τὸ φυτὸ εἶναι καλὸ γιὰ τὶς ἀρρώστιες τῶν ματιῶν. Αὐτὸ τὸ σημεῖο μπορεῖ νὰ διαβαστεῖ τέλεια στοὺς σπόρους του: εἶναι σκοῦρα σφαιρίδια συναρμοσμένα μέσα σὲ λευκὰ λέπυρα, ποὺ ἐξεικονίζουν σχεδὸν τὸ τί εἶναι τὰ βλέφαρα γιὰ τὰ μάτια. ² Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὴ συγγένεια τοῦ καρυδιοῦ μετὰ τὸ κεφάλι· αὐτὸ ποὺ θεραπεύει «τὶς πληγὲς τοῦ περικρανίου» εἶναι ὁ χοντρὸς πράσινος φλοιὸς ποὺ τυλίγει τὰ ὅστα — πάνω στὸ κέλυφος — τοῦ καρποῦ: ἀλλὰ οἱ ἐσωτερικοὶ πόνοι τοῦ κεφαλοῦ προλαμβάνονται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν πυρήνα τοῦ καρποῦ, «ποὺ μοιάζει πέρα γιὰ πέρα μετὰ τὸ κεφάλι». ³ Τὸ σημεῖο τῆς συγγένειας, καὶ αὐτὸ ποὺ τὴν καθιστᾷ ὁρατὴ, εἶναι ἀπλοῦστατα ἡ ἀναλογία· ἡ κρυπτογραφία τῆς συμπάθειας ἔγκειται στὴν συμμετρία.

Ἄλλὰ ποῖο σημειογράφημα θὰ φέροι ἡ ἴδια ἡ συμμετρία, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀναγνώρισή της; Πῶς θὰ μπορέσουμε νὰ μάθουμε ὅτι οἱ γραμμὲς στὸ χέρι καὶ οἱ ρυτίδες τοῦ μετώπου δείχνουν πάνω στὸ σῶμα τῶν ἀνθρώπων τὶς κλίσεις τους, τὰ ἀτυχήματα ἢ τὰ περάσματα μέσα στὸ μεγάλο ὑφάδι τῆς ζωῆς; Τὸ μαθαίνουμε ἐπειδὴ ἡ συμπάθεια φέρνει σὲ ἐπικοινωνία τὸ σῶμα μετὰ τὸν οὐρανὸ, καὶ μεταδίδει τὴν κίνηση τῶν πλανητῶν στὶς περιπέτειες τῶν ἀνθρώπων. Ἐπίσης ἐπειδὴ ἡ βραχύτητα μιᾶς γραμμῆς ἀντανάκλα τὴν ἀπλὴ εἰκόνα μιᾶς σύντομης ζωῆς, ἡ διασταύρωση δύο πτυχῶν τὴν συνάντηση ἑνὸς ἐμποδίου, ἡ ἀνιούσα κίνηση μιᾶς ρυτίδας τὴν πορεία ἑνὸς ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐπιτυχία. Ἡ εὐρύτητα εἶναι σημάδι πλούτου καὶ σπουδαιότητος· ἡ συνέχεια δηλώνει τύχη, ἡ ἀσυνέ-

1. Crollius, *Traité des signatures*, σ. 6.

2. Id., *ibid.*, σ. 33.

3. Id., *ibid.*, σ. 33-34.

χεια άτυχια.¹ 'Η μεγάλη άναλογία του σώματος με τη μοίρα δηλώνεται με όλόκληρο το σύστημα των κατόπτρων και των έλξεων. Οί συμπάθειες και οί άμιλλες δηλώνουν τις άναλογίες.

Όσο για την άμιλλα μπορούμε να την αναγνωρίσουμε από την άναλογία: τὰ μάτια είναι άστρα γιατί διαχέουν τὸ φῶς πάνω στα πρόσωπα, ὅπως τὰ άστρα μέσα στο σιοτάδι, και ἐπειδὴ μέσα στον κόσμο οί τυφλοί είναι ὅ,τι και οί ὀξυδερκεῖς μέσα στο κατασκόταδο. Μπορούμε ἐπίσης να την αναγνωρίσουμε από την συμφωνία: ἤδη από τὸν καιρὸ τῶν Ἑλλήνων γνωρίζουμε ὅτι τὰ δυνατὰ και γενναῖα ζῶα ἔχουν τὰ άκρα τῶν μελῶν τους πλατιά και πολὺ άνεπτυγμένα, λές και τὸ σθένος τους μεταβιβάστηκε στα πιὸ άπομακρυσμένα σημεῖα τοῦ σώματος. Με τὸν ἴδιο τρόπο τὸ πρόσωπο και τὸ χέρι τοῦ ανθρώπου θὰ μοιάζουν με τὴν ψυχή, με τὴν ὁποία δέθηκαν. Συνεπῶς ἡ άναγνώριση τῶν πιὸ ὀρατῶν ὁμοιοτήτων γίνεται με βάση τὴν άνακάλυψη τῆς συμφωνίας τῶν πραγμάτων μεταξύ τους. Καὶ ἂν ἀναλογιστοῦμε τώρα ὅτι ἡ συμφωνία δὲν ὀρίζεται πάνω από μιὰ τωρινὴ τοποθέτηση, ἀλλὰ ὅτι πολλὰ πράγματα πού ταιριάζουν είναι χωρισμένα (ὅπως συμβαίνει με τὴν άρρώστια και τὸ φάρμακό της, τὸ φυτὸ με τὸ ἔδαφος πού ἔχει άνάγκη), θὰ χρειαστεῖ ἕκ νέου ἕνα σημεῖο τῆς συμφωνίας. Πῶς ἀλλιῶς φαίνεται ὅτι δύο πράγματα είναι συναφή, ἂν ὄχι από τὸ ὅτι ἀλληλοέλκονται, ὅπως ὁ ἥλιος ἔλκει τὸ ἥλιότροπιό και τὸ νερὸ τὸ βλαστὸ τοῦ άγγουριῦ,² ἂν ὄχι από τὸ ὅτι ὑπάρχει ἀνάμεσά τους συγγένεια και συμπάθεια;

Ἔτσι κλείνει ὁ κύκλος. Ὡστόσο βλέπουμε τί σύστημα ἀναδιπλασιασμῶν ὑπάρχει. Οί ὁμοιοότητες ἀπαιτοῦν ἕνα σημειογράφημα, γιατί καμμιά τους δὲν θὰ μπορούσε να ἔντοπιστεῖ ἂν δὲν ἦταν ὀρατή. Ἄλλὰ ποιά είναι αὐτὰ τὰ σημεῖα; Ἄνάμεσα στις ὄψεις τοῦ κόσμου, ὡς μορφές πού ἀλληλοδιασταυρώνονται, πῶς αναγνωρίζουμε ὅτι ἔδῶ ὑπάρχει ἕνα χαρακτηριστικὸ πού ἀξίζει να μᾶς ἀπασχολήσει γιατί ὑποδείχνει μιάν κρυφὴ και οὐσιώδη ὁμοιότητα; Ποιά μορφή συνιστᾷ τὸ σημεῖο στὴν ἰδιάζουσα ἀξία του ὡς σημείου; —

1. J. Cardan, *Métoposcopie*, εκδ. τοῦ 1658, σ. III-VIII.

2. Bacon, *Histoire naturelle*, γαλλ. μτφ., 1631, σ. 221.

'Η ὁμοιότητα. Τὸ σημεῖο σημαίνει στο μέτρο πού μοιάζει με ὅ,τι ὑποδηλώνει (τουτέστι με μιὰ προσομοιότητα). Ἄλλὰ δὲν δηλώνει μιάν ὁμολογία· γιατί τὸ ξέχωρο είναι του ὡς σημειογραφήματος θὰ χανόταν μέσα στο πρόσωπο, τοῦ ὁποίου είναι σημεῖο· είναι μιὰ ἄλλη ὁμοιότητα, μιὰ γειτονική και ἄλλου τύπου προσομοιότητα, πού χρησιμεύει να αναγνωρίσουμε τὴν πρώτη, και με τὴ σειρά της φανερώνεται μέσω μιᾶς τρίτης. Κάθε ὁμοιότητα δέχεται ἕνα σημειογράφημα· ἀλλὰ αὐτὸ τὸ σημειογράφημα δὲν είναι παρὰ μιὰ ἐνδιάμεση μορφή τῆς ἴδιας ὁμοιότητας. Ἔτσι τὸ σύνολο τῶν σημαδιῶν κάνει να ὀλισθαίνει πάνω στον κύκλο τῶν προσομοιοτήτων ἕνας δεύτερος κύκλος, πού θὰ ἀναδιπλασίαζε ἀκριβῶς σημεῖο πρὸς σημεῖο τὸν πρῶτο, και αὐτὴ ἡ μικρὴ ἀσυγχρονία κάνει τὸ σημεῖο τῆς συμπάθειας να ἔγκριται στὴν ἀναλογία, τὸ σημεῖο τῆς ἀναλογίας να ἔγκριται στὴν άμιλλα, τὸ σημεῖο τῆς άμιλλας να ἔγκριται στὴν συμφωνία, ἡ ὁποία με τὴ σειρά της ἀπαιτεῖ, για να αναγνωριστεῖ, τὸ σημάδι τῆς συμπάθειας... Τὸ σημειογράφημα και αὐτὸ πού ὑποδηλώνει ἔχουν τὴν ἴδια ἀκριβῶς φύση· ὑπακούουν σε ἕναν διαφορετικὸ νόμο κατανομῆς· ἀλλὰ ἡ τομὴ είναι ἡ ἴδια.

Δηλούσα και δηλούμενη μορφή είναι ὁμοιοότητες, ἀλλὰ πλάγιες. Καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ, ἀναμφίβολα, ἡ ὁμοιότητα είναι ὅ,τι πιὸ καθολικὸ ὑπάρχει στὴ γνώση τοῦ δέκατου ἔκτου αἰῶνα· είναι τὸ πιὸ ὀρατὸ και συνάμα αὐτὸ πού ὀφείλουμε να ἀνακαλύψουμε, γιατί είναι τὸ πιὸ κρυμμένο· είναι αὐτὸ πού καθορίζει τὴ μορφή τῆς γνώσης (γιατί γνώσεις ἀποκτοῦμε ἀκολουθώντας τις ἀτραπούς τῆς προσομοιότητας) και αὐτὸ πού ἐγγυᾶται τὸν πλοῦτο τοῦ περιεχομένου της (γιατί, ἀπαξ και διαβάσουμε τὰ σημεῖα και δοῦμε τί ὑποδείχνουν, κάνουμε να ἔμφανιστεῖ και να λάμψει στο δικὸ της φῶς ἡ ἴδια ἡ Ὅμοιότητα).

Ἄς ὀνομάσουμε ἐρμηνευτικὴ τὸ σύνολο τῶν γνώσεων και τῶν τεχνικῶν πού ἐπιτρέπουν να κάνουμε να μιλήσουν τὰ σημεῖα και να ἀνακαλύψουμε τὸ νόημά τους· ἄς ὀνομάσουμε σημειολογία τὸ σύνολο τῶν γνώσεων και τῶν τεχνικῶν πού ἐπιτρέπουν να διακρίνουμε πού είναι τὰ σημεῖα, να ὀρίσουμε αὐτὸ πού τὰ θεσμοθετεῖ ὡς σημεῖα, να γνωρίσουμε τους δεσμούς και τους νόμους τῆς ἀλληλουχίας τους· ὁ δέκατος ἔκτος αἰῶνας ἔθεσε ἀπανωτὰ τὴν σημειο-

λογία και την έρμηνευτική με τη μορφή τής προσομοιότητας. Τό να αναζητούμε τό νόμο τών σημείων, σημαίνει να ανακαλύπτουμε τά πράγματα πού μοιάζουν. 'Η γραμματική τών όντων είναι ή έξήγησή τους. Καί ή γλώσσα πού μιλοῦν άφηγείται μόνο τή σύνταξη πού τά συνδέει. 'Η φύση τών πραγμάτων, ή συνύπαρξή τους, ή άλληλουχία πού τά συνδέει και πού μ' αὐτήν επικοινωνοῦν, δέν είναι διαφορετική από τήν όμοιότητά τους. Αὐτή εμφανίζεται μόνο μέσα στο δίκτυο τών σημείων πού διατρέχει τόν κόσμο άπ' άκρου σ' άκρο. 'Η «φύση» τοποθετεΐται στην λεπτή γραμμή πού καταλαμβάνουν ή σημειολογία και ή έρμηνευτική, ή μία πάνω άπ' τήν άλλη· δέν είναι μυστηριώδης και καλυμμένη, δέν προσφέρεται στη γνώση, τήν όποία ένίστε παραπλανά, παρά στο μέτρο πού αὐτή ή υπέρθεση συνεπάγεται μιάν έλαφρά άσυγχρονία τών όμοιοτήτων. Ξαφνικά δέ βλέπουμε καθαρά· ή διαφάνεια θολώνει άπό τήν πρώτη κιόλας διανομή. 'Εμφανίζεται ένας σκοτεινός χώρος πού θά χρειαστεί να φωτιστεΐ προοδευτικά. 'Εκεΐ βρίσκεται ή «φύση» και αὐτό πρέπει να καταγίνουμε να γνωρίσουμε. 'Αν ή έρμηνευτική τής όμοιότητας και ή σημειολογία τών σημειογραφημάτων συνέπιπταν χωρίς τήν παραμικρή ταλάντευση, τότε όλα θά ήσαν άμεσα και προφανή. 'Επειδή όμως υπάρχει μιá «έγκοπή» ανάμεσα στις προσομοιότητες πού αποτελοῦν γραφικά σχήματα και σε εκείνες πού αποτελοῦν ρηματικό λόγο, ή γνώση και ό άπειρος μόχθος της άποχτοῦν έδω τόν χώρο πού τούς προσιδιάζει: θά πρέπει να διασχίσουν αὐτή τήν απόσταση πηγαίνοντας, με μιάν άτέλειωτη έλικογραμμία, από τό όμοιο σε εκείνο πού τοῦ μοιάζει.]

III. ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Αὐτή είναι, στο πιό γενικό της σχήμα, ή επιστήμη τοῦ δέκατου έκτου αιώνα. Αὐτό τό σχήμα συνεπάγεται όμως όρισμένες συνέπειες.

'Αρχικά τόν πληθωρικό και συνάμα άπόλυτα φτωχό χαρακτήρα τής γνώσης. Πληθωρικό επειδή είναι άπεριόριστος. 'Η όμοιότητα

δέν παραμένει ποτέ στατική στον έαυτό της· άκίνητεΐ μόνο όταν παραπέμπει σε μιάν άλλη προσομοιότητα, πού με τη σειρά της κι αὐτή καλεΐ νέες· έτσι κάθε όμοιότητα άξίζει μόνο χάρη στη συσσώρευση όλων τών άλλων, και πρέπει να διατρεχτεΐ όλος ό κόσμος για να δικαιωθεί ή παραμικρότερη αναλογία και να εμφανιστεΐ επιτέλους ως βέβαιη.

Πρόκειται λοιπόν για μιá γνώση πού θά μπορέσει, πού θά πρέπει να προχωρήσει με άτελεύτητη επισώρευση διαβεβαιώσεων πού θά επικαλοῦνται ή μία τήν άλλη. 'Ετσι, ήδη από τά θεμέλιά της, αὐτή ή γνώση θά είναι σαν τήν άμμο. 'Η μόνη μορφή δυνατοῦ δεσμοῦ ανάμεσα στα στοιχεΐα τής γνώσης είναι ή πρόσθεση. 'Εξ οῦ και οι τεράστιες στῆλες της, έξ οῦ και ή μονοτονία τους. Θέτοντας ως δεσμοῦ ανάμεσα στο σημείο και σε αὐτό πού δηλώνει τήν όμοιότητα (πού είναι τρίτη δύναμη και συνάμα μοναδική έξουσία, γιατί ένοικεΐ παρόμοια στο σημάδι και στο περιεχόμενο), ή γνώση τοῦ δέκατου έκτου αιώνα είναι καταδικασμένη να γνωρίζει πάντα τό ίδιο πράγμα, αλλά να τό γνωρίζει μόνο στο άνέφικτο τέρμα μιās άτέλειωτης διαδρομής.

'Εδω λειτουργεΐ ή τόσο διάσημη κατηγορία τοῦ μικρόκοσμου. 'Αναμφίβολα αὐτή ή παλαιά έννοια αναζωπυρώθηκε, διαμέσου τοῦ Μεσαίωνα και τών αρχών τής 'Αναγέννησης, από μιάν όρισμένη νεοπλατωνική παράδοση. 'Αλλά κατέληξε να παίζει κατά τόν δέκατο έκτο αιώνα θεμελιώδη ρόλο στη γνώση. 'Ελάχιστη σημασία έχει αν είναι ή αν δέν είναι, όπως έλεγαν άλλοτε, κοσμοθεώρηση ή Weltanschauung. Πράγματι, έχει μιá ή μάλλον δύο λειτουργίες πολύ ξεκαθαρισμένες μέσα στην επιστημολογική διάρθρωση αὐτῆς τής εποχής. 'Ως κατηγορία τής σκέψης εφαρμόζει σε όλα τά πεδία τής φύσης τό παιχνίδι τών αναδιπλασιασμένων όμοιοτήτων· έξασφαλίζει στην διερεύνηση τό ότι κάθε πράγμα θά βρεΐ σε μεγαλύτερη κλίμακα τόν καθρέφτη του και τήν μακροκοσμική του έξασφάλιση· έξάλλου βεβαιώνει ότι ή όρατή τάξη τών πιό ύψηλών σφαιρών θά κατοπτριστεΐ στο πιό σκοτεινό βάθος τής γῆς. 'Εννοούμενη όμως ως γενική διάρθρωση τής φύσης, θέτει πραγματικά, και μάλιστα χειροπιαστά, θά λέγαμε, όρια στην άκάματη διαδρομή τών όμοιοτήτων πού συνδέονταν μεταξύ τους. 'Υποδηλώνει ότι υπάρχει